

האומנם תרי"ג מצוות?

תקציר

מספר המצוות מדאורייתא אינו נזכר בתנ"ך ולא בספרות התנאית. הקביעה של מניין תרי"ג מצוות נעשתה על ידי האמורא, ר' שמלאי, ומובאת בסוף מסכת מכות. אף-על-פי שמניין זה נתקבל בעם ישראל, כולל החלוקה שבין הלאוין לבין מצוות עשה – מתעוררות שאלות לגבי מידת תוקפו, וישנם שיקולים בעד ונגד, המפורטים במאמר. חכמים מרכזיים ביהדות פקפקו ואף חלקו על מניין זה. בנוסף לכך, חלק ממוני-המצוות מנו בעצמם את המצוות והגיעו למספרים שונים הקטנים מתרי"ג. במאמר מוצגות דעות אלו מתוך ציפייה, שמישהו יוציא לאור תעלומה זו ויכריע בין הגישות השונות.

המונח תרי"ג מצוות צופן בחובו את מספר העניינים בתורה הנחשבים כמצוות, וכן את פירוט המצוות. בדיוננו זה נעסוק בעיקר במשמעות הראשונה, שהיא מספר המצוות, אם כי גם לקביעת זהות המצוות יש חשיבות רבה.

בתורה לא מצוין מספר המצוות, והן אינן מפורטות ברשימה אחת, אלא הן מפוזרות בחומשים השונים. קביעת מניין המצוות נעדרת גם מספרי-הנביאים והכתובים, מהספרות התנאית ומתלמוד ירושלמי.

האם למניין המצוות מן התורה יש מספר אחד? ואם כן, מהו?

דיון בשאלה זו מופיע בבבלי מכות כ"ג, ע"ב וכ"ד, ע"א. כאן מובאת דעתו של ר' שמלאי – לעומת דעותיהם של אמוראים אחרים:

"דרש רבי שמלאי: שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו, למשה: שלש מאות ושישים וחמש לאוין – כמניין ימות החמה, ומאתיים וארבעים ושמונה עשה – כנגד איבריו של אדם".

ומוסיף רב המנונא: "אמר רב המנונא: מאי קרא? תורה צוה לנו משה מורשה... (דברים ל"ג, ד). תורה – בגימטריא: שית מאה וחד סרי הוי (שש מאות ואחת עשרה); אנכי ולא יהיה לך – מפי הגבורה שמענום".

תאריכים: תרי"ג; ר' שמלאי; ספר-המצוות לרמב"ם; מוני-המצוות; אזהרות; הלכה למשה מסיני; מידות שהתורה נדרשת בהן.

מילות-מפתח: ספר-המצוות לרמב"ם; מוני-המצוות; ר' שמלאי; תרי"ג מצוות.

להלן המשכה של הסוגיה :

"בא דוד והעמידן על אחת עשרה..."

בא ישעיהו והעמידן על שש...

בא מיכה והעמידן על שלש...

חזר ישעיהו והעמידן על שתיים...

בא עמוס והעמידן על אחת, שנאמר: "כה אמר ה' לבית ישראל: דרשוני וחיו" (עמוס ה', ד).

בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר: "וצדיק – באמונתו יחיה" (חבקוק ב', ד).

פרט למניין זה, לא נזכרים בספרות חז"ל חכמים נוספים, המתייחסים לעניין מניין המצוות.

המספר תרי"ג מצוות נזכר בתלמוד הבבלי ובמקורות יותר מאוחרים,¹ ובדרך כלל – תוך התייחסות למקור זה, ואולם הוא מופיע באקראי, ללא ציון של שמות המזכירים אותו, ללא דיון וללא חולקים עליו.

המספר תרי"ג מצוות – התחיל להתפשט בתקופת הגאונים: החיבור הראשון הידוע הוא ספר "הלכות גדולות" מאת ר' שמעון קיירא, שהתבסס על המניין של ר' שמלאי, ובעקבותיו – גם ספר המצוות של רס"ג וספר המצוות של רב חפץ בן יצליח (המאה העשירית).

בספרות חז"ל ואצל חכמים מאוחרים יותר – התפתחו דרשות שונות, הבאות לאשש את המניין של ר' שמלאי:

1. בברכת יצחק לעשו: "והיה כאשר תריד" (בראשית כ"ז, מ) – מפרש רש"י: "כשיעברו ישראל על התורה" (השווה אונקלוס ותרגום יונתן). כיצד? מהמילה "תריד" למדים אנו, שאפילו הוספת מצווה אחת (מתרי"ג – לתרי"ד) היא עברה על "בל תוסיף" (דברים י"ג, א).
2. בדברי יעקב לעשו: "עם לבן גרתי". רש"י מסביר על-פי גרתי: "ותרי"ג מצוות שמרתי".²
3. "הלוחות היו בהן תרי"ג מצוות כנגד תרי"ג אותיות מן 'אנכי' – עד 'אשר לרעך', לא פחות ולא יותר" (במדבר רבה, וילנא, י"ח, כא).
4. "שמניין גימטריא של ציצית – שש מאות, ושמונה חוטין וחמישה קשרים, הרי תרי"ג" (רש"י לבמדבר ט"ו, לט).³
5. "בקריאת שמע יש רמ"ה תיבות, וכדי להשלים רמ"ח כנגד איבריו של אדם, מסיים שליח ציבור: ה' אלוהיכם אמת, וחוזר ואומר בקול רם: ה' אלוהיכם אמת" (שו"ע אורח חיים ס"א, ג).

1. המספר נזכר במכילתא דר' ישמעאל פרשת יתרו, מסכתא דבחו"ש, סוף פרשה ה, ומכאן נראה שהיה ידוע כבר לתנאים, אולם הורוביץ ורבינו במהדורתם (האראוויטץ-רבינו, ירושלים תש"ל, עמ' 222), ציינו נוסח שונה, והוא: "בכל המצוות שבתורה" וללא פירוט. וכן נזכר המספר בספרי דברים לפרשת ראו תחילת פיסקא עו: "והרי ג' מאות שישים וחמש לא תעשה" (מהדורת איש-שלום. וילנא תרכ"ד דף צ"ב), אבל פינקלשטיין במהדורתו (ניו-יורק, תשכ"ט, עמ' 141) מסתמך על כתב-יד, שבו כתוב: "שלוש מאות מצוות עשה בתורה", ולא כנוסח הקודם. ומכאן – חיזוק המהדיר לדעה, שהמניין של תרי"ג המצוות לא היה ידוע לתנאים. המניין של תרי"ג מצוות נזכר אצל האמוראים בשבועות כט, ע"א; יבמות מז, ע"ב ו-סב, ע"א; שבת פז, ע"א, וכן – במדרשים מאוחרים: **מדרש במדבר רבה** (מהדורת וילנא), י"ח, כא, **פסיקתא דרב כהנא** (מנדלבוים א', יב עמ' 203), **מדרש תהילים** (מהדורת בובר), **מדרש משלי** (מהדורת בובר), ועוד.

2. **מדרש אגדה** (מהדורת בובר), בראשית ל"ב, ה: ד"ה ויצו אותם, וכן – לקח טוב (מהדורת בובר).

3. השווה לקח טוב פר' שלא לך, עמ' 224, ד"ה תגן התם במסכת ברכות.

החזרה הנוספת על שלוש התיבות משלימה את המניין לרמ"ח, שהוא גם מניין מצוות עשה. נדגיש שאין שם דיון במספר תרי"ג. השאלות והספקות על מידת תוקפו של מניין תרי"ג המצוות – החלו להתעורר בימי-הביניים. נקדים בדברי-רקע על ר' שמלאי, ולאחר מכן נציין את החכמים, שפקפקו במניין של תרי"ג מצוות, ואת מוני-המצוות, לפי סדרם הכרונולוגי.

רבי שמלאי⁴

אמורא בדור השני, במאה השלישית לסה"נ, דרשן ונואם מעולה. לגבי מקום הולדתו ישנן שתי גרסאות: לפי הירושלמי, נולד בנהרדעא ועלה לארץ ישראל (פסחים פ"ה, ה"ג), ולפי הבבלי, נולד בארץ ישראל וירד לבבל (פסחים ס"ב, ע"ב).

הוא התיישב בלוד, עבר לגליל ולמד אגדה בציפורי אצל ר' יונתן (ירושלמי פסחים פ"ה, ה"ג) ואצל ראש הישיבה בציפורי, ר' חנינא בר חמא (ירושלמי פאה ח', ח). כמו-כן היה תלמידו ומשמשו של האמורא, ר' יהודה נשיאה הראשון, נכד רבי, שישב בציפורי באותה עת (עבודה זרה ל"ז, ע"א).

ר' שמלאי מילא תפקידי שליחות בגולה מטעם ר' יהודה נשיאה והגיע לנציבין שבבבל (עבודה זרה ל"ו, ע"א) וגם לאנטוכיא שבסוריה (ירושלמי קידושין פ"ג, ה"ג). ככל הנראה, נשלח לפרסם את היתר השמן של עכו"ם, שנעשה על-ידי ר' יהודה נשיאה.

לאחר פטירת ר' יהודה נשיאה – הפך ר' שמלאי להיות חברו של ר' יהודה נשיאה השני, ותלמידו ומשמשו של ר' ינאי, שגר בסמוך לציפורי (בבא בתרא קי"א, ע"א).

הרבה מדרשותיו מוזכרות בתלמודים, וחלקן פותחות בלשון: דרש ר' שמלאי (כגון: ברכות ל"ב, ע"א; סוטה י"ד, ע"א ועוד).

תוקפן של תרי"ג מצוות

האם עלינו לקבל את המניין של ר' שמלאי כקביעה מחייבת?

להלן הטעמים לקבלת המניין:

1. המניין נקבע על-ידי אמורא ומובא בגמרא.
2. חז"ל לא חלקו עליו.
3. אין מניין אחר של מצוות (שאר המניינים שבסוגיה, מאחת עשרה ועד לאחת, אינם מפרטים מצוות, ואפשר לראות בהם ניסיונות לקביעה של עיקרים ליהדות או עקרונות, המקדימים את מניין המצוות עצמו).

4. ראו: א' הימן, תולדות תנאים ואמוראים, ירושלים תשכ"ד, עמ' 1150-1152; ר' מרגליות, אינציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים, ב, עמ' 336.

הטעמים לדחייה:

1. זו דעת יחיד, וחז"ל לא הכריעו דווקא לטובת דעה זו.
2. מניין זה לא נקבע על-ידי גדול-הדור או ראש-ישיבה, כפי שמתבקש בעניין כה מהותי.
3. הסוגיה, אשר בה נאמר מניין זה של המצוות, היא דרשנית באופייה, ורי' שמלאי אינו מסתמך על פסוקי-תורה או על רשימת מצוות שהכין. ייתכן, שבמספרים שנקב התכוון להדגיש את הרעיון, שיש לקיים מצוות בכל ימות השנה (שס"ה ימים)⁵ ובכל איברי הגוף (רמ"ח איברים)⁶, ולא מתוך כוונה לקבוע את מניין המצוות.

חכמים, שפקפקו בעיקרון של תרי"ג מצוות

ר' אברהם אבן עזרא (1092-1167 לסה"נ)

בספרו **יסוד מורא וסוד תורה** (פראג, 1833), בשער השני בעמ' יז הוא כותב: "וצורך גדול היה לי להזכיר דבר הכלל, קודם שאדבר על המצוות, בעבור שראיתי כמה חכמים – סופרים שש מאות ושלוש עשרה מצוות, על דרכים רבים... ועל דרך מחקר האמת, אין קץ למספר המצוות, כאמור (כאשר אמר) המשורר 'לכל תְּכַלֶּה ראיתי קץ, רחבה מצותך מאד' (תהילים קי"ט, צו). ואם נספור העיקרים והכללים, ומצווה שהיא עומדת לעד (לדורות) – אין המצוות עשויות⁷ שש מאות ושלוש עשרה".

ראב"ע מתח ביקורת על המוסכמה של תרי"ג מצוות, שהרי לדעתו, אין מגבלה למספר המצוות, ואולם הוא לא פירש, מהי המסקנה המתבקשת מכך.

רמב"ן (1194-1270 לסה"נ)

רמב"ן הטיל ספק בתוקפה של דרשת ר' שמלאי ומסורת תרי"ג המצוות:

בספרו **ספר המצוות לרמב"ם עם השגות הרמב"ן** (מהדורת שבתאי פרנקל, תשנ"ה) הוא כותב, בתחילת "השורש הראשון, שאין ראוי למנות... עמ' יג:

"ואני בעיני, עם כל זה, עלה בלבי ספק על זו המימרא, אם היא דברי הכול או יש בה מחלוקת. וספק אחר, אם היא הלכה למשה מסיני, כלומר שנאמר למשה מפי הגבורה: כך וכך מצוות אני מוסר לך לצוותם בישראל מורשה, או שהוא אסמכתא בעלמא מן הגימטריה הזאת, שזה החכם רבי שמלאי הדורש זה, מצא

5. המניין שס"ה נזכר גם כמניין הגידים שבאדם, כמו שנאמר בתרגום יונתן לבראשית א, כז ובוהר לפרשת וישלח ק"ע, ע"ב. גם מניין זה מתאים לרעיון של קיום-מצוות בכל הגידים.

6. המניין של רמ"ח איברים נזכר במשנה אהלות א', ח.

7. במהדורות אחרות של יסוד מורא, בתוך: **כתבי ראב"ע**, ח"ב, ירושלים תש"ל, עמ' ד, וכן במהדורת י' כהן וא' סימון, רמת-גן תשס"ז, עמ' 96 כתוב: "אין המצוות עשירית משש מאות ושלוש עשרה", ומכאן מסתבר, שכאילו מספר המצוות הוא קטן מאוד, ואולם הנוסח שלעיל נראה נכון יותר ומתאים לכתוב לפני-כן: "אין קץ למספר המצוות". נוסח זה קדום יותר, וייתכן, שנעשה שיבוש בהעתקתו.

המצוות כן לפי המניין, שמנה בהם ונתן בהן סימנין, ובא רב המנונא וסמך המניין הזה לגימטריה הזו".

רמב"ן שם גם התייחס בהסתייגות למדרשים, הקובעים את מספר המצוות על סמך המילה ציצית ("שמניין גימטריא של ציצית שש מאות, ושמונה חוטין וחמישה קשרים הרי תרי"ג" – רש"י לבמדבר ט"ו, לט). הוא טוען, שציצית כתובה בתורה בלי ה"י השנייה ("ציצית" – במדבר ט"ו, לח-לט), ומספר החוטים לדעת בית-הלל אינו אלא שלושה, ומספר הקשרים מן התורה אינו אלא שניים (ראו גם בפירושו לפסוק)⁸.

עם זאת, הרמב"ן לא הציב מניין מצוות חלופי, ולמרות לבטיו הוא הסכים לדעת ר' שמלאי, משום שהתפשטה בציבור ובין גדולי-החכמים.

רשב"ץ (1361-1444 לסה"נ)

ר' שלמה אבן גבירול (המאה ה-11) כתב **אזהרות**, שהן פירוט תרי"ג המצוות בדרך שיר ובחרוזים, ונוהגים לאומרן בחג השבועות.

על אזהרות אלו כתב ר' שמעון בן צמח דוראן (רשב"ץ) ביאור, הנקרא **ספר זהר הרקיע** (וילנא, תרל"ט). בעמ' נט שבסוף ספרו – דן רשב"ץ בעניין תרי"ג המצוות וכתב:

"מה שהוסכם בעניין המצוות הם תרי"ג – שס"ה ורמ"ח – הוא לפי דעת ר' שמלאי וכפי מה שפירש הוא במצוות, ואנחנו לא נסמוך עליו בפירושו בעניין פסק הלכה, אבל נסמוך על סוגיית התלמוד (כלומר על מסקנות הדיון התלמודי בכל נושא ונושא). ומה שהזכירו בכל מקום זה המניין הוא, לפי שלא מצינו (ש)חכם אחר מנאם, תפסנו מנינו. ואף אם יחסר או יעדף המניין, הולך סביבו, והוא כאמרם בהרבה מקומות (סוכה ח', ע"א; בבא בתרא כ"ז, ע"א ועוד) 'הוי פורתא, ובפורתא לא דקי' (=הביא מעט, ובמעט – לא דייק). ושמא מי שלבו רחב מלבי – יוציא לאור תעלומה ושיג (=ויבין) מה שלא יכולתי להשיג".

רשב"ץ לא סמך לגמרי על המניין של ר' שמלאי (כנראה, מן הטעמים שהובאו לעיל), וציפה, שמישהו ימצא מניין מדויק יותר.

הגאון מוילנא (1720-1797 לסה"נ)

בספר **מעלות התורה**⁹ מאת ר' אברהם מוילנא, מביא המחבר בשמו של אחיו, ר' אליהו, הגאון מוילנא: "ושמעתי מאחי הגאון ז"ל שורש הדבר, שבוודאי ליכא למימר שלא ייכנסו תחת המצוות (=שלא ייכללו במצוות) רק תרי"ג ולא יותר, שאם כן מבראשית עד בא, אין בהם אלא שלוש מצוות, גם הרבה פרשיות בתורה שאין בהם שום מצווה, וזה הדבר אינו מתקבל, אלא באמת כל דיבור ודיבור בתורה שיצא מפי הגבורה היא מצווה בפני עצמה, והנה באמת המצוות רבו עֲצָמוּ עד אין מספר... ועל זה אמר דוד המלך עליו השלום, לכל תְּכַלֶּה ראיתי קץ, רחבה מִצְוֹתָן מאד (תהילים קי"ט, צו), ומה שהוזכר תרי"ג מצוות אינם אלא שורשים, אבל הם

8. ועיין עוד בפירושו תוספות למנחות ל"ט, ע"א ד"ה לא יפחות, בפירוש חזקוני לפסוקנו ובדברי הרא"ם (ר' אליהו מזרחי) על-פירושו רש"י.

9. ספר זה מובא בתוך: רמב"ן, **ספר האמונה והביטחון**, וארשה 1877, עמ' 1.

מתפשטים לענפים הרבה, ובאמת דבר זה נעלם ממנו איזה מהם שורשים ואיזה מהם ענפים, ואין מן הצורך לדעת זאת... ולכן נמשלה התורה לעץ, כמו שנאמר: עץ חיים היא למחזיקים בה" (משלי ג', יח).

מחד גיסא, הגאון מוילנא ייחס מעלה מסוימת לתרי"ג המצוות כשורשים, ומאידך גיסא, הוא קבע, שמספר המצוות מהתורה אינו מוגבל לתרי"ג.

מוני המצוות

רוב מוני המצוות מימי הביניים ואילך – סמכו על קביעתו של ר' שמלאי ומנו תרי"ג מצוות¹⁰ (אם כי יש ביניהם הבדלים ברשימות המצוות). ואולם מוני-המצוות שלהלן לא הסכימו דווקא למניין זה, אלא הם מנו בעצמם את המצוות שבתורה והגיעו למספרים השונים מתרי"ג:

1. **ר' אליעזר בן שמואל ממיץ**, בעל **ספר יראים**, מבעלי-התוספות ותלמידו המובהק של רבנו תם (המאה ה-12) – מנה בספרו תי"ז מצוות בלבד, כולל המצוות שבזמן-הבית, כלומר 196 מצוות פחות מתרי"ג.

2. **ר' מנחם רקנטי** בספרו **טעמי המצוות**, (המאה ה-13).¹¹

המחבר מנה ר"ג מצוות עשה ו-שס"א מצוות לא תעשה, וביחד הן 611 מצוות. המצוות כוללות גם את אלו שבזמן-הבית, וכן – את "אנכי ה' אלקיך" (מצווה ט') ו"לא יהיה" (מצווה קי"ח) שבדברי רב המנונא לעיל, המוזכרות בתחילת מאמרנו. מניין המצוות כאן שונה במעט מאלו שקבע ר' שמלאי.

3. **ר' יצחק בן יוסף, מקורביל**, (המאה ה-13), בעל **ספר מצוות קטן** (סמ"ק) – מנה ש"כ מצוות בלבד והתייחס רק למצוות שבזמן הזה, ולא לאלה שבזמן-הבית. ואולם קשה להניח, שאם היה מונה גם את אלו שבזמן-הבית, היה מוסיף עוד 293 מצוות – כדי להשלים לתרי"ג. סביר יותר לומר, שכשם שמיעט במצוות שבזמן הזה – כך המצוות שבזמן-הבית תהיינה מועטות יותר (על-פי ספר החינוך מספרן הוא 201),¹² ובסך הכול היה מגיע לפחות מאשר תרי"ג מצוות.

4. **ר' לוי בן גרשום** (1288-1344 לסה"נ) ידוע כפילוסוף וכפרשן-התורה, אך לא ידוע כמונה-מצוות, שהרי הוא לא חיבר ספר-מצוות משלו. לדעתו, מניין המצוות צריך להיקבע על-פי מסקנות הדיון התלמודי בכל עניין ועניין.

ומה יהיה, אם הדיון התלמודי יצביע על מספר אחר של מצוות?

10. **ספר המצוות**, הרמב"ם (1135-1204); **ספר החינוך** מיוחס לר' אהרן הלוי מברצלונה, מתלמידי-הרמב"ן (המאה ה-13); **ספר מצוות גדול השלם** (סמ"ג), לר' משה מקוצי (המאה ה-13); **ספר חרדים על תרי"ג מצוות** – לר' אליעזר אזכרי (1533-1600); מהר"ם שיק **על תרי"ג מצוות** – לר' משה שיק (1805-1879).

11. הספר נדפס לראשונה בשנת 1581 ונדפס שוב – בצירוף פירוש – בשנת 1888.

12. בחוברת 'תרי"ג מצוות' מאת א' מרון (רמת-גן תשנ"ח) – מניין המחבר את תרי"ג המצוות לפי נושאים, והוא מונה 201 מצוות התלויות במקדש.

על כך הוא השיב:

"...הנה לא יחלוק אחד המעיינים, שאם יתבאר מדברי התלמוד היות מספרם זולת זה המספר (=שמספר המצוות שונה מהמקובל), שכבר יהיו דבריו (=דברי ר' שמלאי) דברי יחיד ויהיו בטלים..." (בפירושו לפר' בא, **התועלת השישי**, מהדורת ברנר-כהן, עמ' 195).

הוא גם קרא תיגר על הרמב"ם, משום שנצמד לדברי ר' שמלאי:

"ואולם הרב רבנו משה נלחץ לחץ רב במניין המצוות כדי שיעלה בידו בכיוון (=במדויק) החשבון שזכר (=שהזכיר) ר' שמלאי בסוף מכות במצוות עשה ובמצוות לא תעשה שהם תרי"ג... (שם, עמ' 194).

הרלב"ג אינו מוכן להתחייב, שמניין המצוות שלו יעמוד על מספר קבוע מראש, זולת זה המתקבל מעיון בתורה ובתלמוד.

ד"ר עשהאל בן-אור חקר את פרשנותו של רלב"ג לתורה ומצא, כי מניין המצוות של רלב"ג עומד על 513, דהיינו מאה מצוות פחות מתרי"ג.¹³

מצוות נוספות מדאורייתא

בנוסף לתרי"ג המצוות ישנן דרכים נוספות, שמהן נלמדות עוד מצוות מדאורייתא:

א. הלכה למשה מסיני

בהקדמת הרמב"ם למשנה¹⁴ – נאמר:

"כל דבר שאין לו רמז במקרא ואינו נקשר בו, ואי אפשר להוציאו בדרך מדרכי הסֶבֶרָה (=על-פי י"ג מידות) – עליו לבדו נאמר: הלכה למשה מסיני".

הרב קלמן כהנא בספרו **חקר ועיון**,¹⁵ מנה 136 מצוות, שהן הלכה למשה מסיני.

ב. המידות שהתורה נדרשת בהן.

חז"ל קבעו כללים לצורך קביעת הלכות. אלו הם שבע המידות שדרש הלל (**תוספתא סנהדרין ז'**, יא), י"ג המידות, שדרש ר' ישמעאל (**הברייתא בתחילת הספרא**) ו-ל"ב המידות שבמשנת רבי אליעזר, בנו של ר' יוסי הגלילי, הנקרא גם מדרש ל"ב מידות.¹⁶

על ההלכות, שנקבעו בדרך זו, כותב רמב"ם: "כל מה שלא תמצאנו מפורש בתורה, אם פרשו הם (=החכמים) בעצמם, ואמרו, שזה גוף תורה או שזה מדאורייתא הרי זה... מדאורייתא. אבל אם לא בארו זאת, ולא אמרו בפירוש – הרי הוא מדרבנן, כיוון שאין הפסוק מורה עליו" (**ספר המצוות**, הכלל השני, וראו גם בהקדמתו למשנה).

13. 'מניין המצוות של הרלב"ג', הוצאת קרן אור הפקות תורניות, ירושלים תשס"ג 2003, עמ' 123.

14. הקדמת הרמב"ם למשנה, **רמב"ם לעם**, הוצאת מוסד הרב קוק, עמ' לג.

15. ק' כהנא, **חקר ועיון**, א, ירושלים תש"ך, עמ' לט-נז.

16. מהדורת הלל גרשם ענעלאו, ניו-יורק תרצ"ד, עמ' 9-41. הוא נקרא מדרש שלושים ושתיים מידות, ואולם יש בו שלושים ושלוש מידות.

לעומת זאת, קבע רמב"ן, שכל המצוות, שנלמדו בדרך זו, הן מדאורייתא¹⁷ כך הוא מסכם את דיונו (בעמ' נד):

"ולפי זה הראוי הוא שנאמר בהיפך (מדברי הרמב"ם), שכל דבר הנדרש בתלמוד באחת משלוש עשרה מידות הוא מדאורייתא, עד שנשמע אותם (את חז"ל), שיאמרו שהוא אסמכתא"¹⁸.

סיכום

בדברים שהובאו נסקרו גישות שונות בעניין מניין-המצוות מדאורייתא, הנלמדות מן הפסוקים: על-פי גישה אחת, מניין המצוות גדול מאוד, כי אין קץ למספר המצוות. גישה ר' שמלאי מגבילה את המניין לתרי"ג מצוות, ואולם – על-פי דרשה בלבד. לעומת זאת, הגישה השלישית קובעת את מניין-המצוות מתוך עיון וחקירה, וכאן יש מניינים שונים, שמספר המצוות בהם קטן מתרי"ג. כל המניינים הללו אינם כוללים את המצוות, שהן הלכה למשה מסיני, ואת המצוות, מן המידות שהתורה נדרשת בהן. מאז ימי חז"ל מקובל המניין תרי"ג מצוות, שקבע ר' שמלאי, ואולם לאור הדעות השונות, נצטרף לצפייתו של הרשב"ץ (לעיל), שמישהו יוציא לאור תעלומה זו ויכריע בין הגישות השונות.

17. ש' פרנקל (עורך), **ספר המצוות: לרבינו משה בן מימון... עם השגות רמב"ן**, ירושלים תשנ"ה, שורש שני עמ' נא-נד.
 18. על שורשי מחלוקת זו שבין הרמב"ם לבין הרמב"ן – ראו י"ח חרל"פ, 'מקורות נוספים באשר לתוקפן של המידות שהתורה נדרשת בהן', **אסופות**, 14 (תשס"ב), עמ' סט-פא.